

Csejtei Dezső szerint a történeti látásmód beszűkülésének súlyos következménye lehet

Száz év múlva vége a Nyugatnak?

Csejtei Dezső filozófiatörténész José Ortega y Gasset spanyol filozófus és Oswald Spengler német filozófus magyar fordítója, a Szegedi Tudományegyetem tanára. Borulátók voltak a nyugati civilizáció végét megjósoló konzervatív filozófusok vagy csak túlzottan is realisták?

Pataki Tamás

– A második világháború óta ön írta az első magyar Ortega y Gasset-monográfiát. Hogyan talált rá az inkább tiltott, mint túrt filozófusra?

– Korábbi történészprofesszorom, Wittman Tibor hatására kezdtem el spanyolul tanulni, akkor, a 70-es évek közepén Ortega még kevésbé ismert szerző volt hazánkban. Turistaként mentem ki Spanyolországba 1976-ban, mert ösztöndíjjal nem lehetett egy évvel Franco halála után, és megvettem Ortega meg Unamuno összes könyvét, három nap alatt elköltöttem az összes pénzem; két, összesen 48 kilót nyomó bőrönddel tértem haza. Ezek alapján láttam neki a munkának. Állítólag Kádár János feleségéhez is eljutott a könyvem, aki epésen megjegyezte: most már minden fasizistát beengedünk Magyarországra?

– Ortega fő műve **A tömegek lázadása. Ki az a tömegember?**

– A marxizmus ideológiájában a tömeg teljesen pozitív kategória, legyen szó munkás- vagy paraszttömegekről, ez a fogalom itt mindig pozitív értelemben használatos. Ortega viszont negatív értelemben beszél a tömegről, ezért nem engedték nálunk megjelenni a fő műveit. A tömegember nem a proletárral vagy kispolgárral, tehát nem valamely társadalmi réteggel, hanem az átlagemberrel azonos. A tömegember az, aki az átlagot képviseli, nem igyekszik, nem próbálja magát fejleszteni a maga területén: a munkások között ugyanúgy vannak kiváló és tömegemberek, mint az értelmiség köreiből. De az értelmiség azon része, aki tunya, tespedt és megelégszik a rutinnal, ugyanolyan tömegembernek számít, mint minden más ember, aki nem iparkodik. Mindez a törekvés nem a karrierre értendő persze, hanem az emberi lehetőségek kibontására, a jellem nemesítésére, a hi-

Fotó: Katorina Varufu

teles életre. Az ezt megkísérlő embert nevezi Ortega kisebbségi embernek.

– Száz éve jelent meg Oswald Spengler német filozófus fő műve, **A Nyugat alkonya, amely árnyaltabban látta az embert és azt, ami tőle várható: szerinte minden kultúra szűkszerűen létrejön, fejlődik, virágzik, majd elhal.**

– Induljunk ki egy marx-i tételből. Marx az egyik téziszszerű megjegyzésében azt írja, hogy az ember lényege nem más, mint a társadalmi viszonyok összessége. Ennyi. E tetszetősnek tűnő tétel részlegesen el is fogadható, ámde kimarad belőle, hogy az ember alapvetően biológiai lény is egyben. Spengler, amikor a kultúrákról mint organizmusokról beszél, akkor pontosan e biológiai vonatkozást emeli ki. Ahogy az egyes ember élete is különböző szakaszokon megy keresztül – gyermek-, felnőtt-, idősor –, úgy hasonló fázisai vannak a nagy történelmi egységeknek is, amelyeket

ő kultúrának nevez. Szerinte a történelem nem racionálisan, nem egy irányba halad úgy, hogy különböző célokat kitűzünk és megvalósításukra törekszünk, hanem ott van mögötte az egyes társadalmak és népek biológiai ritmusa, ritmikája. Mégis, mivel magyarázható például az, hogy a mongolokat, e békés pásztornépet, száz-százötven évig valami elképesztő dinamika ragadta magával, és a fél világot meghódították? Spengler nagysága abban rejlik, hogy ő ezt a biológikumból fakadó ritmikát is szem előtt tartotta.

– Mit nevez Spengler kultúrának, és ami ebből következik, civilizációknak?

– A kultúra szót két értelemben használja. Egy egész kultúrkört – mint amilyen a nyugati, a babiloni vagy a mexikói – is ezzel a névvel jelöl, másrészt egy adott kultúra felfelé ívelő szakaszát is ugyanezzel a szóval nevezi meg: amikor a szóban forgó kultúrában a krea-

tív erők kibontakoznak, akkor jutnak a legmagasabb szintre a művészet, vallás, tudomány területén. Amikor elérik a csúcspontot, akkor civilizációba csapnak át, ekkor már nem az organikus teremtő, hanem a mechanikus gyarapodás kerül előtérbe, fő hajtóerőkké a gazdaság, a jog, a sajtóuralom, valamint a pénzvilág válnak. Rá kell nézni Sorosra és munkásságára, ő a modern pénzember prototípusa. A civilizációs szakasz a mérhetetlen expanzió időszaka, nem befelé, hanem kifelé terjeszkedik, egészen az összeomlásig.

– Sokan számonkérték Spengleren, hogy a Nyugat nem bukott meg, él és virul.

– A korunkban elterjedt rövid távú gondolkodásra jellemző, hogy a hanyatlást és bukást is egyik napról a másikra várjuk, pedig ez hosszú, legalább két-háromszáz éves folyamat. A Római Birodalom esetében is ez történt. Egyébként súlyos következménye lehet a történeti látásmód beszűkülésének. Korábban a művelt rétegek évtizedekben-évszázadokban gondolkodtak, egy hagyomány vagy folyamat részének, folytatóinak képzeltek el magukat. A mi korunkban ez egyoldalúan praktikus irányt öltött: csak a legközelebbi választásokig látunk előre, de hogy mindez milyen hosszú tendenciába ágyazódik bele, milyen távlati kihatásai vannak, többnyire már nem érdekli az embereket, azzal, hogy mi lesz húsz év múlva, már nem törődnek. Az idő összehúzóerője miatt csökken annak érzése is, hogy a mindenkori ember felelős az utódaiért. Spengler elemzésében az az értékes, hogy felnyitja az ember szemét arra, hogy e folyamat jeleit a magunk világában is lássuk: a bevándorlás is csak egy fejezet e hanyatló pályán. Spengler egyébként a XXI–XXII. századra jóslja a nyugati civilizáció végét, és ha lenne is e folyamatban húsz- harminc évnyi javulás – mint amilyen a 60-70-es években volt –, az nem jelenti azt, hogy maga a tendencia megszűnik, hiszen jól láttuk, a bőséges esztendőket után a válságjelenségek csak megerősödtek.

– Milyen válságjelenségeket jelzett előre, és melyek mélyültek el ezek közül Nyugaton vagy Európában?

– Abból indulnék ki, hogy Spengler szerint a civilizáció alapvetően művi,

mesterkelt képződmény, a szikár racionalizmus világa, amely előbb-utóbb önmagába roskad. Előre látta a demográfiai nehézségeket, a nyugati ember terméketlenségét, a pénzügyi nehézségeket, a modern világvárosok – sőt megalopoliszok – vidéket elorsvasztó túlbujjánását, a média tudatpusztító hatását; a művészet, kultúra elsékelyesedését már a maga korában is észlelte, ez napjainkban még inkább megfigyelhető. Azt is megérezte, hogy a jövő társadalmában a szórakozás, a sport indokolatlanul előtérbe kerül majd, a magasabb életcélok helyett a táplálkozásra, a higiéniára és az ehhez hasonló dolgokra irányul nagyjából az emberi érdeklődés. A munkavégzés ma legnagyobb részét külsőlegessé vált, amelyhez az embernek különösebb köze már nincs, azért csinálja, hogy pénzt szerezzen és elmelessen szórakozni. E jelenségek, amelyeket Spengler összességében civilizációnak nevez, a kései kultúra jellegzetességei, világszerte megfigyelhetők.

– Hogyan lehetne summázni A Nyugat alkonyát?

– Spengler arra int, hogy a történelmet komolyan kell venni. Ami a múltban történt, az nem múlt el, hat a jelenünkre is, befolyásolja a jövőnket. Spengler ezt a történelmi sorsszerűségével magyarázza, ugyanis az emberre kirótt sorsától nem lehet egykönnyen megszabadulni.

– Ha szűkszerű a nyugati civilizáció hanyatlása, lehet bármit tenni ez ellen?

– Spengler nézeteiben van egy jó adag fatalizmus is. Egy politikusnak soha nem szabad azt mondania, hogy elkerülhetetlen a vég. A filozófus viszont kinyilváníthatja azt, mert akkor talán a politikus is komolyabban veszi a dolgot. Spengler technikáról szóló könyve a Pompejiben megmaradt, halott katona csontvázának képével zárult. Egy olyan katona képével, aki a vég közeledte ellenére az őrhelyén maradt, mert elfelejtették leváltani, ezért a látatömeg őt is betemette. Számára ugyanis úgy szólt a parancs, hogy tartson ki. A mai embernek is valami hasonló lenne a feladata: ha bekövetkezik valamilyen kataklizma, akkor is próbáljon meg tisztességgel és méltósággal helytállni.